

Bemærkninger til anmeldelsen af Kurantbankens forhold til staten.

En god regel siger at man skal undgå at polemisere mod anmeldelser. Mine bemærkninger i det følgende gælder da heller ikke en imødegåelse af prof. Bagges forskellige indvendinger mod mit arbejde, af hvilke jeg kan tilslutte mig en del, men en drøftelse af visse bagvedliggende forskelle i opfattelsen af historikerens arbejdsvilkår og metode.

Det forekommer mig således væsentligt at historikerne under deres arbejde med udviklingens økonomiske side gør sig deres forhold til den nationaløkonomiske videnskab klart. I min afhandling har jeg bl. a. skrevet (pp. 23—24) at historikeren »begår en alvorlig metodisk fejl hvis han lader sine egne eller sin tids økonomiske teorier tilsløre kildernes kendsgerninger«, og at det ligger »uden for historikerens opgave at gennemlyse sit stof med nogen økonomisk teoris helhedsopfattelse«. Bag disse ord ligger den betragtning at nationaløkonomien er en videnskab hvis successive teorier er skabt ud fra successive tilstande; hverken den klassiske nationaløkonomi, den socialistisk prægede eller nogen anden tør betragtes som almengyldig. Dette er ikke nogen underkendelse af nationaløkonomien som videnskab, for det er netop dens opgave at forme adækvate teoretiske udtryk for en given tilstand og dens behov. Men deraf følger at sådanne teorier ikke i almindelighed er anvendelige på tidligere, så lidt som senere, tilstande. Når prof. Bagge hævder at »i princippet« var Nathansons fremgangsmåde berettiget, er jeg derfor uenig i synspunktet, for så vidt Nathanson betragtes som *historiker*. Som *økonom* har han naturligvis ret til at benytte historisk materiale i sine bestræbelser for at overbevise sin læser om sine teoriers rigtighed. Han og Marx ligner hinanden deri at deres egentlige interesse ikke gjaldt historien men øjeblikket og fremtiden. Noget andet er at enhver historiker naturligvis er hildet i sin egen tids økonomiske anskuelser, at frigjortheden med andre ord er et ideal man kun kan nærme sig til; her gælder det samme som om historieskrivningen i det hele taget: at den *er* subjektiv, men *bestræber sig* på objektivitet. Frigørelsen er så meget vanskeligere som historikeren må drage fordel af hvad jeg har kaldt »den økonomiske grundforskning«, hvorved jeg tænker på de, vistnok få, økonomiske sammenhænge hvis erkendelse består uanset skiftende teorier, i lighed med at en dyrearts tandsæt lader sig sammenholde med dens levevis uden anvendelse af lamarckistiske eller darwinistiske teorier. Det er i denne forbindelse en historikers opgave at fremskaffe flest mulige

pålidelige iagttagelser hvorpå den økonomiske grundforskning kan bygges, og jo mere han under dette arbejde lader sig lede af teorier, des mere svækkes pålideligheden af hans arbejde.

Prof. Bagges anmeldelse beskæftiger sig i øvrigt mest med den side af mit arbejde hvor den økonomiske og den politiske historie mødes, en side som også for mig er af væsentlig betydning. Den fra min afvigende opfattelse anmeldelsen giver udtryk for, beror, så vidt jeg kan se, i en vis udstrækning på et metodisk grundsyn som adskiller sig fra det jeg har anlagt. Til illustration heraf nøjes jeg i det følgende med at beskæftige mig med det for både prof. Bagge og mig centrale spørgsmål om finansdirektør W.A. von der Ostens forhold til banken og Kommercekollegiet i årene 1743—46. Er min vurdering af dette forhold rigtig, mister kritikken af mine resultater vedr. en række dermed sammenhængende punkter sin kraft. — Jeg har i Ostens holdning set udslag af uvilje overfor kollegiets ekspansive erhvervspolitik når denne gennem bankens møntbehov skubbede finansielle hensyn til side, en uvilje som jeg ikke mener forekom i finansledelsen før og efter Ostens tid, hvorimod beslægtede synspunkter anlagdes af en høj minister som prof. Bagge er enig med mig i at identificere som Danske Kancellis leder J. L. Holstein, og jeg har videre ment at disse forskelle bundede i den tilknytning, idébestemt og/eller interessebestemt, som en række af tidens ledende mænd havde til de fremvoksende byerhverv, men som andre, deriblandt Osten og Holstein, synes temmelig uberørte af, hvorfor deres tankegang alene er godsejerens eller embedsmandens. Den første gruppes mere teoretiske syn foreligger især belyst gennem Kommercekollegiets store betænkning af 10.12.1745. Holsteins opfattelse er ligeledes dokumenteret ved et i Esmarck'ske arkivaflevering bevaret aktstykke (Da.Kanc., D 149 a, K, nr. 5). Ostens standpunkt må vurderes ud fra hans konkrete forsvar (ibid., nr. 3) mod de beskyldninger banken rettede imod ham, og de i denne forbindelse relevante handlinger han foretog i sin embedstid; jeg henviser derom til mit arbejdes kapitel IV. Mens jeg er kommet til det resultat at Osten og Holstein i hovedsagen har været enige, og at banken for så vidt har haft ret i at Osten var den »imod« som han ønskede at fratage den en væsentlig del af de for dens videreførelse af en ekspansiv kreditpolitik nødvendige rettigheder den i den foregående tid havde vundet, hævder prof. Bagge at modsætningen mellem banken og Osten ikke gjaldt den almindelige erhvervspolitik, men hovedsagelig spørgsmålet om banken skulde overtage subsidievekslerne på mere eller mindre favorable vilkår, dens aktionærer altså tjene 10.000 rd. mere eller mindre, og at bankens kommissærer benyttede

uenigheden herom til et forsøg på at vælte ansvaret for at det var blevet nødvendigt at ophæve indløseligheden, over på Osten.

I sin tid talte Erik Arup i dette tidsskrift (9. r., I, p. 129) om »den overvældende rigdom paa historiske kilder, hvorover nytids-historikeren raader«. Det er en betragtning som kun har gyldighed i den forbindelse hvori den blev fremført, nemlig ved sammenligning mellem vilkårene for middelalderhistorikeren og den forsker der arbejder med det 18. århundrede. For sandheden er jo den at også fra den nyere, ja selv den nyeste tid er de kilder vi råder over, kun en ringe del af hvad der vilde være nødvendigt for en fuldt dokumenteret skildring. Vi har brudstykker af et mønster, og vil dog forestille os hvorledes mønsteret har taget sig ud. Denne viden om at et meget omfangsrigt materiale — det være sig regeringsakter, breve, notater *eller* aldrig på papiret nedfældede samtaler — ikke foreligger, er mig en påmindelse om at det at låse sig fast i en enkelt kildes udsagn er dristig færds, hvor fristende den derved udviste tilsyneladende forsigtighed end kan være. Sandheden, så nær vi kan komme den, ligger ikke *i* kilderne men *i sammenspillet mellem* dem. Et historisk problem er derfor ikke løst tilfredsstillende medmindre der er opstillet en konstruktion hvori samtlige kildeudsagn, direkte som indirekte, sammenholdt med vore øvrige iagttagelser modsigelsesfrit kan indgå.

Disse bemærkninger er fremført fordi det forekommer mig at prof. Bagge i sin anmeldelse på nogle væsentlige punkter, derunder netop vedr. efteråret 1745, anlægger eller anvender andre metodiske synspunkter. For at vise hvad jeg mener hermed, er jeg nødt til at anføre en række enkeltheder, hvis antal jeg begrænser mest muligt.

Hvis Ostens forsvar mod bankens beskyldninger betragtes isoleret, *kan* det, som af prof. Bagge gjort, læses som om hele striden drejede sig om de 10.000 rd. mere eller mindre til bankens aktionærer; dog kniber det når man kommer til dets sidste trediedel hvori Osten med udgangspunkt i kvægsygen tager til orde for en grundig omlægning af det hidtidige forhold mellem bank og stat; prof. Bagge synes at betragte dette som det det i formen er: gode råd til banken nu Osten alligevel beskæftiger sig med disse ting. Men ser man Ostens forsvar i sammenhæng med hvad der ellers foreligger, forekommer det mig at denne ordrette læsemåde viser sig at være uholdbar. Hvis nemlig sagen alene drejede sig om bankens profit, vilde Osten næppe have set sig nødsaget til de sikkerhedsforanstaltninger han traf, og Kommercekollegiets ledere, hvoriblandt så klog en mand som Schulin og så forsigtig en natur som Thott, kunde ikke tænkes at have sluttet op, som tilfældet blev med betænkningen af 10.12., fuldt og helt bag bankens an-

greb på en hos kongen såre velanskreven mand som Osten. Også hvis man forestiller sig en personlig magtkamp som motiv, forbavses man over at kollegiet skulde have valgt så svagt et udgangspunkt. Prof. Bagges hypotese synes mig derfor ikke bærekraftig. Derimod bliver der sammenhæng mellem kilderne når man læser Ostens forsvar netop som et *forsvar*. Osten var blevet angrebet for at være banken imod og for derved at være medskyldig i at den befandt sig i en meget alvorlig stilling, manifesteret ved ophævelsen af indløseligheden; af denne bank var en betydelig del af landets erhvervsliv og en fremtrædende side af dets erhvervs politik afhængige. Anklagen var altså alvorlig, især når man erindrer at kongen efter alle foreliggende vidnesbyrd at dømme omfattede banken med stor interesse. Ostens forsvar måtte derfor koncentrere sig om at tilbagevise eller bagatellisere de konkrete klagepunkter; det vilde ikke være det rette øjeblik til at gå til generalangreb på bankpolitikken; tværtimod var det snarere klogt at bedyre sin respekt for selve bankinstitutionen, uden at vi tør læse disse kærlighedserklæringer bogstaveligt. Endda kommer Ostens hensigter til sidst til orde; han røber at det han tilsigter, er intet mindre end en omstødelse af de grundlæggende kgl. resolutioner af 1739 om veksling af sedler med statens mønt (den ene havde han allerede tilsidesat i hertugdømmerne, uden at forstå, eller ville indrømme, den deraf følgende skadelige virkning på sedlernes kurs overfor kurantmønt dér og i Hamburg, en virkning som gjorde møntudførsel yderligere tillokkende) og af den sædvane at banken overtog de subsidier og Rendsborg-penge staten ikke direkte behøvede; banken skulde, hver gang den behøvede mønt, komme og bede Rentekammeret om hjælp, hvilket er en meget betydelig forskel fra som det indtil da havde været. At Osten havde gode fiskale grunde til at ønske noget sådant, er lige så klart som at det vilde have indsnævret bankens aktionsradius kraftigt og dermed have umuliggjort Kommercekollegiets ekspansive erhvervs politik, hvis vigtigste virkemiddel var bankens udlån til private, som i de foregående $3\frac{1}{2}$ år var steget med 67% og først og fremmest kom handel, industri og håndværk til gode. — Ligesom jeg mener at Ostens forsvar kun forstås rigtigt når det læses i sin helhed og i sammenhæng med andre kilder, forekommer det mig farligt at læse hans ord om at banken bør regulere sit udlån efter sin egen tilstand, og kollegiets bemærkning om at det ikke er rådeligt at den ved så mange mødende besværligheder nu går så vidt som den er gået da tiderne og omstændighederne var ulige favorablere, som udtryk for én og samme opfattelse. Læser man de pågældende tekster under hensyntagen til sammen-

hæng og tone, ser man at Ostens bemærkning er et kraftigt udhug, kollegiets en parade, netop således som modstandere og tilhængere af den ekspansive erhvervspolitik naturligt kunde ventes at udtrykke sig på et tidspunkt hvor ingen, heller ikke tilhængerne, havde mod til at benægte at kreditudvidelsen havde sin del af ansvaret for bankens krise, hvilket dog ikke medførte at de opgav denne politik, blot at de så tiden an. — Det er også kun gennem den her hævdede opfattelse der kan blive mening i A. G. Moltkes udsagn at Osten efter tronskiftet 1746 afskedigedes »seiner geringen Fähigkeit wegen« (min afhandling, pp. 98—99), ord som vilde være i skarp modstrid med virkeligheden hvis de gjaldt hans ledelse af finansvæsenet som sådant, men som bliver forståelige når de opfattes som gældende hans mangel på vilje til at indordne finanspolitikken under videre hensyn.

Det forekommer mig altså at prof. Bagges kritik i de fremdragne tilfælde bygger på en isolering af kildeudsagn som ikke lader sig isolere. Foruden sine mange velsignelsesrige virkninger har kildekritikken også haft en evne til at binde historikernes øjne så fast til kildernes ord at de undertiden har undervurderet sagkritikkens muligheder for at føre bag om kilderne, mindre måske i teorien end i praksis. Særligt viser dette sig i tilbøjeligheden til at standse hvor ingen direkte kildesteder foreligger. Således skriver prof. Bagge: »... de private interessers rolle i politik [bør] i hvert enkelt tilfælde ... undersøges nøje, før man udtaler sig om den«. Deri vil vel ingen være uenig. Men det er nødvendigt at tilføje at den historiker som kun vil regne med private interessers indflydelse hvor klare kildesteder foreligger, er sikker på at fortegne billedet. Her er et af de felter hvor der er større fare forbundet med at hæfte sig ved ikke-eksistensen af kilder af en art som ifølge sagens natur må være sjældne, end ved at bygge på hvad vi i almindelighed kan iagttage. Man kan ikke sigte en historisk person for korrupsion uden på alvorlige indicier, men at forestille sig at private interesser ingen indflydelse øver på hans handlinger, er en dristigere hypotese end den modsatte, og den bør undersøges med ikke mindre nøjagtighed. Nu er »private interesser« et meget kompliceret begreb, og det er ofte vanskeligt at fastslå om en person forstår sine egne interesser, om han handler ud fra bevidst eller ubevidst forståelse, om han har knyttet sig politisk og måske følelsesmæssigt så fast til en bestemt kurs at tilknytningen overskygger hans snævrere interesser, o. s. v. Man kan f. eks. ikke undre sig over at der var godsejere på begge sider i striden mellem Osten og Kommercekollegiet; det var der også ved landboreformerne. Det jeg har ment at kunne påvise, er at der bestod meningsfor-

skelle mellem de godsejere og embedsmænd der også havde tilknytning til det københavnske erhvervsliv, og dem der i det væsentlige var uden en sådan. Hvis vi tør dømme ud fra de iagttagelser der kan gøres i moderne politik, ser vi at gradforskelle i politisk syn spiller en betydelig større rolle end væsensforskelle. Gennem disse gradforskelle er det imidlertid at sociale strukturforandringer gør sig gældende. Derfor er der efter min opfattelse god mening i at sige at Ostens og kollegiets standpunkter »dybest set« — altså netop ikke i samtiden klart opfattet således — var »udtryk for en interesse modsætning mellem Københavns kapitalistiske erhvervskredse som forlangte statens støtte, og landbrugets kriseramte godsejere der fremfor alt ønskede sparsommelighed i statshusholdningen«. At kalde dette en »klassekamp« finder jeg uheldigt, dels fordi ordets sidste led giver en dårlig beskrivelse af det der foregik, dels fordi det er uegnet til videnskabelig brug på grund af de følelser af modsat art der knytter sig til det. Hvad Karl Marx angår, synes jeg historikerne skylder ham tak fordi hans klassekampteori kraftigt har fremmet forståelsen af økonomiske faktoreres betydning for den historiske udvikling, men at vi i øvrigt kan lade den og ham høre det 19. århundrede og dets eftervirkninger til. Det forekommer mig da også urigtigt når prof. Bagge taler om at »vi så at sige daglig indånder« klassekampsynspunktet. Det er andre »synspunkter« der nu er fremherskende. Noget andet er at udforskningen af de sociale strukturforandringer og deres politiske forløb fortsat vil være en af den historiske videnskabs centrale opgaver, hvis den vil bidrage til stadig dybere forståelse af det menneskelige samfunds væsen.

Erik Rasmussen.

Svar til dr. Erik Rasmussen.

I betragtning af den foranstående anmeldelses særlige karakter har redaktionen ment, at dr. Rasmussen burde have lejlighed til at kommentere den. Efter at jeg i manuskriptet til recensionen har taget hensyn til visse af hans indvendinger, må jeg iøvrigt fastholde mine synspunkter. Desuden skal jeg bemærke følgende:

Det forekommer mig, at dr. R. stadig sammenblander økonomisk-politisk overbevisning (socialistisk, liberalistisk etc.) og økonomisk teori. Der kan iøvrigt være meget rigtigt i hans principielle betragtninger over økonomi og historie. Hovedsagen er dog, at den økonomiske historieforskning trods alle betænkeligheder er